

Uniwersytet Powszechny im. Jana Józefa Lipskiego w Teremiskach
(gminna instytucja B+R+I)
Teremiski 12, 17-230 Białowieża
www.teremiski.edu.pl

Białowieska specjalizacja (propozycja programowa gmin Białowieża i Narewka)

Program OSI

Program Obszar Strategicznej Interwencji Puszcza Białowieska został pomyślany jako program eksperymentalny – z tego, co nam wiadomo – jedyny taki w Polsce. Powinien być tworzony w logice nowego paradygmatu Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego i w logice europejskich inteligentnych specjalizacji.

Co to znaczy? To znaczy tworzony oddolnie, w procesie integrującym cele, zadania i metody. Sceną tego procesu jest terytorium geograficzne, niekoniecznie administracyjne, a aktywni na tej scenie mogą być wszyscy, zarówno instytucje, jak i osoby. W tej sytuacji podstawową cechą proponowanego modelu jest interaktywność.

OSI to obszar problemowy w ujęciu geograficznym, dla którego zakres i sposób wsparcia ustala się indywidualnie i, jeśli jest taka potrzeba, przy bezpośrednim zaangażowaniu rządu. Koncepcję OSI opiera się na identyfikacji właściwych dla danego miejsca potencjałów rozwojowych oraz przyczynowo-skutkowej identyfikacji uwarunkowań środowiskowych, społecznych i gospodarczych, decydujących o występowaniu na danym terenie barier, które rozwój uniemożliwiają.

Celem OSI jest skuteczne wyjście z kręgu niemożności.

Bariery rozwojowe

Twarde warunki dla działań gospodarczych dyktuje nam program ekologiczny, opisany między innymi w dokumentach takich jak „Plan ochrony BPN” lub projektach dokumentów, takich jak „Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Puszcza Białowieska”. To jest właśnie powód, dla którego samorządy Puszczy Białowieskiej dostały możliwość (cytuję za Ministerstwem Infrastruktury i Rozwoju) „przygotowania wspólnego subregionalnego programu rozwoju, nakierowanego na przeciwdziałanie występującym w tym obszarze wyjątkowo niekorzystnym tendencjom depopulacyjnym oraz dostosowanie działań gospodarczych do ograniczeń wynikających z wysokiego stopnia ochronności przyrodniczej”.

Barierą kulturową, zbadaną przez nas na obszarze gminy Białowieża, ale sądzimy, że można to uogólnić na cały obszar Puszczy, są ograniczone kanały komunikacyjne pomiędzy społecznymi światami. Światy te posiadają odmienne definicje sytuacji dotyczące przeszłości, teraźniejszości i przyszłości i nie współpracują ze sobą w zarządzaniu posiadanymi zasobami (P. Winiarski, *Rozbieżności w definicji sytuacji – w kierunku hipotezy społecznych światów Białowieży*, Collegium Civitas 2010).

Barierą strukturalną, czy też systemowo-strukturalną, jest nieprzystająca do potrzeb prowincji specyfika sektora B+R+I (Badania+Rozwój+Innowacje). Bariera ta jest powiązana z barierą kompetencyjno-świadomościową czyli brakiem wiedzy o istnieniu potencjalnych możliwości i społecznej świadomości pozwalającej po nią sięgać. To skutkuje tzw. brakiem możliwości absorbcyjnych.

Barierę instytucjonalną stworzyła historia i zakorzeniona w niej swoista eksterytorialność obszaru Puszczy Białowieskiej wobec władzy lokalnej, połączona z podporządkowaniem strukturalnej władzy centralnej. Puszcza od zawsze była w jurysdykcji centrali, która miała monopol na decydowanie o rodzajach i stopniu jej użytkowania. Byli to książęta Rusi Halicko-Włodzimierskiej, Wielcy Książęta Litewscy i królowie Rzeczypospolitej, carowie Rosji, okupanci, ministrowie PRL, II i III Rzeczypospolitej oraz Unia Europejska. Dodajmy, że historycznie Puszcza Białowieska należy do Europy, zaś politycznie większa jej część leży poza granicami UE.

Białowieska specjalizacja

Propozycję białowieskiej specjalizacji budujemy na zasobach wewnętrznych (endogenicznych) ze świadomością potrzeby (cytuję KSRR) „precyzyjnego określenia czynników konkurencyjności i strategicznie wybranych kierunkach jej poprawiania”. Budujemy ją w logice inteligentnych specjalizacji, łącząc identyfikację potencjałów wspólnych dla gospodarki i nauki z ich konkurencyjnością, również na rynkach europejskich.

Położenie gmin białowieskich zawiera w sobie potencjał innowacyjności. Gmina Białowieża w całości, a gmina Narewka i gmina wiejska Hajnówka w swej większej części, leżą na obszarze Natura 2000, dodatkowo na tym terenie znajduje się unikalny w skali Europy rezerwat biosfery. Z jednej strony blokuje to rozwój rozumiany tradycyjnie jako wzrost gospodarczy ilościowy, z drugiej zaś zmusza do myślenia w kategoriach wzrostu jakościowego czyli dynamizmu gospodarczego i poszukiwania źródeł innowacji w kulturze, gdyż „technika jest produktem złożonych struktur społecznych, o działaniu których decydują wartości” (Edmund S. Phelps, laureat Nagrody Nobla z ekonomii za: E. Bendyk, *Polityka, Wydanie specjalne 9/2013*). Innowacje kulturowe i społeczne powstają jako odpowiedź na niedostosowanie norm regulujących życie do ludzkich potrzeb (B. Geremek, *Świat „opery żebraczej”*, 1989, F. Braudel, *Gramatyka cywilizacji*, 2006).

Polska może być konkurencyjna na europejskim rynku idei. Mieszkańcy Europy Środkowo-Wschodniej mają ponad dwóchsetletnie, inspirujące dla kolejnych nowych pokoleń, doświadczenie życia i pracy w warunkach trudnych i bardzo trudnych (opisy powstawania ruchów społecznych m. in. w: B. Cywiński, *Rodowody niepokornych*, 1971, T. Snyder, *Ukraina, Litwa, Białoruś 1569-1999*, 2006, A. Mencwel, *Etos lewicy*, 2009, A. Friszke, *Czas KOR-u, Jacek Kuroń a geneza Solidarności*, 2011). Najtrudniejszy problem, przed jakim stoimy obecnie, zawiera się w pytaniu o pracę dla młodego pokolenia, które zostało „wysadzone z siodła” przez nową epokę. Kolejne dwa najważniejsze zadania zawierają się w pytaniach: jak znieść fałszywą alternatywę „człowiek czy przyroda” i jak żyć na ziemi, która jest „wspólną ojczyzną” ludzi różnych, często traktujących się jak obcy. Idee, które staną się siłą napędową rozwoju, muszą odpowiedzieć na postawione nam przez rzeczywistość pytania, a wartości, od których będzie zależeć ich siła, być spójne z kulturą obszaru, na którym jesteśmy czyli Puszcza i dziedzictwem Wielkiego Księstwa Litewskiego.

To, co powiedzieliśmy powyżej przybliży nas do identyfikacji białowieskiej specjalizacji jako części sektora ekogospodarki. Musi to być gospodarka z jednej strony możliwa do prowadzenia na obszarze Natura 2000 i w bezpośrednim sąsiedztwie Białowieskiego Parku Narodowego, z drugiej zaś strony dająca rezultaty w postaci wpływów podatkowych do budżetów gmin i powiatu (cele

wspólne), wpływów pieniędzy do budżetów rodzin (cele indywidualne), finansująca miejsca pracy mieszkańców, przede wszystkim młodych-wykształconych, również miejsca pracy pożytku publicznego oraz umożliwiającą dostęp do szeroko pojętej kultury i edukacji.

Zasoby, które możemy i powinniśmy uruchomić są unikalne w skali europejskiej. Są to zasoby materialne i niematerialne. Materialne to przyroda, rezerwat biosfery czyli naturalny bank genów i substancji biochemicznych, bank informacji o funkcjonowaniu przyrody oraz dotychczas niewykorzystywane uboczne produkty ochrony ekosystemu. Niematerialne to surowiec i równocześnie produkt XXI wieku, zasoby symboliczne naturalne i kulturowe.

Bogactwo zasobów kulturowych to dziedzictwo ponad 600-letniej historii i wieloetnicznej kultury na obszarze dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, które wraz z Koroną Polską współtworzyło najpierw ogromny, największy w Europie organizm polityczny, a później przestrzeń doświadczeń na styku kultur zachodniej i wschodniej, północnej i południowej. Życie na terytorium wielowymiarowej różnorodności to laboratorium współistnienia w zglobalizowanym świecie. Uczy otwartości na nowe idee, znoszenia barier, użycia nowych narzędzi rozwoju społeczno-gospodarczego w poszanowaniu dziedzictwa historyczno-kulturowego i tego, co ludzie i narody uważają za swoje sacrum. Zasoby naturalne to ostatni w Europie kompleks lasów strefy umiarkowanej, który poza bezcenną wartością przyrodniczą, niesie w sobie głęboki sens symboliczny związany z wyzwaniem w zakresie technologii, ekologii i stylów życia, jakie stoją dziś przed ludzkością. Rozwój ludzi, społeczności i instytucji w poszanowaniu zasobów przyrodniczych i kulturowych – wielkie wyzwanie XXI wieku – może znieść fałszywą alternatywę człowiek czy przyroda i wprowadzić nas w życie we „wspólnocie ojczyzn”.

Zasoby symboliczne są własnością wspólną i ich komercjalizacja powinna służyć wspólnocie. Firma, czy też firmy, które zrealizują ten postulat, muszą z jednej strony być firmami społecznymi, po to aby zysk przeznaczony był na cele wspólne, zaś z drugiej działać na konkurencyjnym rynku, aby ten zysk osiągnąć. To jest możliwe. Oprócz unikalnych europejskich zasobów mamy także światową markę w niezwykle dynamicznie rozwijającym się globalnym sektorze gospodarki czyli turystyce. Bariery w rozwoju, o ile zapewnione zostaną wystarczające środki inwestycyjne, jest ograniczona przepustowość ruchu turystycznego na obszarach Natura 2000 i w parkach narodowych, należy więc precyzyjnie wybrać segment w turystyce. Sądzymy, że właściwym kierunkiem jest turystyka edukacyjna, a podstawowym produktem turystycznym, wykorzystującym możliwości sektora IT, dwa eksploratoria, historyczne i naturalne. Tematy, którym eksploratoria będą poświęcone, czyli refleksja nad obszarem Europy będącym na jej obrzeżach, a częściowo poza politycznymi granicami oraz refleksja nad zagrożoną biosferą, to tematy o znaczeniu przynajmniej europejskim, w niewystarczający sposób włączone w obieg edukacyjny. Turystyka pozwala na ich upowszechnienie w sektorze edukacji nieformalnej, adresowanej do wszystkich grup wiekowych, społecznych i językowych.

Drugim segmentem w turystyce budowanym na potencjałach oraz świadomości barier jest turystyka aktywna. Turystyka aktywna w formie i edukacyjna w treści to segment gospodarki, który potrafi nadać przyrodzie bezpieczny wymiar ekonomiczny. Jest turystyką rozproszoną, bazującą na niewielkich gospodarstwach agroturystycznych, zrównoważonym rolnictwie, lokalnych usługach i produktach, zrównoważonym transporcie.

Wykorzystanie zasobów materialnych w postaci unikalnego w Europie banku genów i substancji biochemicznych leży poza zasięgiem programu samorządowego, ale możliwe i potrzebne jest uruchomienie, w bliskiej odległości od Puszczy, działania skierowanego na zachowanie różnorodności biologicznej i tradycyjnych ras, odmian, gatunków roślin i zwierząt gospodarskich poprzez stworzenie bazy ich zasobów genowych, gospodarstwa doświadczalnego oraz propagowanie rozwoju produktów lokalnych opartych na tej bazie. Opracowanie i wdrożenie

ekonomicznie uzasadnionego sposobu gospodarowania na obszarze Natura 2000 w oparciu o rodzime zasoby roślin i zwierząt oraz wielowiekowe tradycje rzemieślnicze, powinno stanowić integralną część białowieskiej ekogospodarki.

Konieczność znacznego obniżenia kosztów obsługi ruchu turystycznego i poprawy jakości życia mieszkańców należy powiązać z konieczną ochroną środowiska. Zasoby odnawialnych źródeł energii mogą być strategiczną podstawą rozwoju gospodarki lokalnej (Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030). We współpracy z Wydziałem Mechanicznym Politechniki Białostockiej widzimy możliwość opracowania koncepcji modelowych gminnych centrów energetycznych (GCE) dostosowanych do uwarunkowań lokalnych, umożliwiających racjonalizację gospodarki energetycznej oraz związaną z tym redukcję emisji zanieczyszczeń, w tym spełnienie wymogów prawnych związanych z ochroną obszaru Natura 2000 oraz redukcją gazów cieplarnianych. Kolejnym etapem będzie uruchomienie pilotażowych rozwiązań, a w tym montaż, nadzór techniczny, serwis, modernizacja oraz rozwój produkcji urządzeń OZE (modernizacja pieców), produkcja pelletów (zsynchronizowana z planem działań ochronnych na obszarze Natura 2000 Puszcza Białowieska), umożliwienie zdobywania specjalistycznych kwalifikacji zawodowych itp. Efektem planowanych działań jest racjonalizacja lokalnej skojarzonej gospodarki energetycznej w specyficznych warunkach wymagań w zakresie ochrony środowiska, również w aspekcie efektywności ekonomicznej (program uruchamia lokalną działalność gospodarczą wokół OZE), możliwość generowania dochodów oraz miejsc pracy na obszarze objętym programem.

Warte podkreślenia jest, że dążąc do uruchomienia modelowego rozwiązania lokalnej produkcji energii cieplnej i elektrycznej w skojarzeniu (GCE) można, poprzez powielanie opracowanych wzorców w sąsiadujących gminach, uzyskać efekt w postaci wielu rozproszonych, gminnych centrów energetycznych, co w efekcie przyczynić się powinno do rozwiązania jednego z najbardziej kluczowych problemów całego regionu Podlasia jakim jest brak bezpieczeństwa energetycznego. Realizacja tego przedsięwzięcia z poziomu inwestora lokalnego i w modelu interaktywnym jest szansą na przezwyciężenie barier w procesie transferu idei, wiedzy, technologii i umiejętności w sprzężeniu zwrotnym twórców i nabywców.

Obszar funkcjonalny – eksperyment białowieski

Celem strategicznym interwencji i oczekiwanym rezultatem jest kreacja nowego obszaru funkcjonalnego, który, po zakończeniu interwencji, będzie skutecznie pełnił funkcję organizatora życia społeczno-gospodarczego (zgodna z doktryną nowej regionalizacji restrukturyzacja systemów społeczno-gospodarczych w państwach członkowskich UE). Horyzontalna zasada solidarności oraz Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego skłania do poszukiwania rozwiązań „uwzględniających zależności obszarów generujących wzrost, obszarów powiązanych funkcjonalnie i obszarów peryferyjnych”.

Rezultaty szczegółowe to wpływy podatkowe do budżetów gmin i powiatu uczestniczących w programie (realizacja celów wspólnych mieszkańców), wpływ pieniędzy do budżetów rodzin (realizacja celów indywidualnych mieszkańców), gospodarka (MŚP prywatne i społeczne) finansująca miejsca pracy mieszkańców, przede wszystkim młodych wykształconych i pracy pożytku publicznego, a także finansująca dostęp do szeroko pojętej kultury i edukacji.

Celem operacyjnym interwencji i jego oczekiwanym rezultatem jest identyfikacja i wdrożenie, zbudowanej na zasobach wewnętrznych białowieskiej specjalizacji która, zachowując równowagę między człowiekiem i przyrodą, pozwoli osiągnąć „masę krytyczną” niezbędną do dalszego rozwoju. Wieś stworzona przez ten program to wieś, której mieszkańcy żyją z szeroko pojętej, obejmującej wszystkie aspekty życia, pracy twórczej. Rezultaty szczegółowe celu operacyjnego

doprecyzowane zostaną w trakcie pracy nad programem i jego operacjonalizacją.

Kreacja nowego obszaru funkcjonalnego to skomplikowany i delikatny proces grupowy. W tej sytuacji musimy zastąpić stosowaną dotychczas metodę projektu metodą zadaniową. Dla metody zadaniowej najważniejsze są: stopniowalność zadań, przedsięwzięcia integrujące wszystkie aspekty również badawczy i edukacyjny, działanie otwarte i interaktywne oraz budżet zadaniowy.

Program OSI Puszcza Białowieska finansowany będzie ze środków publicznych i realizowany, w istotnej części, w interaktywnym modelu otwartej współpracy. W tej sytuacji jest właściwe, aby transfer wypracowanych w trakcie realizacji oryginalnych rozwiązań istotnych merytorycznych problemów (z których szczególnie ważne będzie wypracowanie sposobu zarządzania przestrzenią o charakterze symbolicznym), urynkowiony został w sektorze ekonomii dóbr wspólnych. Temu ma służyć białowieskie eksploratorium otwarte jako całościowe, zintegrowane przedsięwzięcie w realu i w sieci. Takie postawienie sprawy lokuje nas na obszarze innowacji społecznych.

Priorytet: Program rozwoju Puszczy Białowieskiej

Program kreacji nowego obszaru funkcjonalnego zapisany został w Kontrakcie terytorialnym Województwa Podlaskiego jako priorytet pod nazwą „Program rozwoju Puszczy Białowieskiej”. Proponujemy, aby rozwój ten oprzeć na białowieskiej specjalizacji jaką jest tworząca białowieski ekosystem ekogospodarka, czyli taka gospodarka, która zachowując równowagę między człowiekiem i przyrodą, skutecznie zaspokoi istotne potrzeby i aspiracje mieszkańców. Podstawą prawną dla tych prac są: Ustawa o zasadach prowadzenia polityki rozwoju z 6 grudnia 2006 r. (w szczególności art. 3 pkt.3, art. 5 pkt. 6 b, art. 17, art. 26 pkt. 6), koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju KPZK 2030 oraz Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego na lata 2010-2020. Zapraszamy do wspólnej pracy, czekamy na Państwa uwagi i propozycje. Prosimy pisać na adres:

Uniwersytet Powszechny im. Jana Józefa Lipskiego, Teremiski 12, 17-230 Białowieża
danuta.kuron@teremiski.edu.pl

Grzegorz Kasprowicz, wójt gminy Białowieża

Mikołaj Pawilcz, wójt gminy Narewka

Danuta Kuroń, Uniwersytet Powszechny im. Jana Józefa Lipskiego w Teremiskach

Teremiski, 19 lutego 2015